

Тамара СЕНІНА

директор Музею Юліуша Словацького

Не випадково, мабуть, під час відкриття пам'ятника великому польському поету Юліушу Словацькому в Кременці, у 1969 році, видатний український поет Дмитро Павличко сказав: «Доля геніїв особлива. Вони народжуються вдруге, втретє... І не тільки в скульптурі, а й у нашому розумінні їхньої творчості, в наших серцях, з яких виростає любов. Подібна тій, якою ми любимо Словацького за його дар слова, за невичерпну енергію мови й широченну фантазію, любимо, як людину й поета, як предвісника братніх відносин між народами. Нехай українська земля буде йому землею безсмертя, а сонце, що зійшло над Україною і Польщею, нехай освітлює мужній зір великого поета."

Відтоді, як на родинному подвір'ї Словацьких прозвучали ці слова, пройшло немало часу, однак ім'я геніального поета і надалі перебуває в ореолі пам'яті та шани у його "давній вітчизні". Переконливе свідчення – вихід у світ літературно-мистецького альманаху „Там, де Іква сріблиться імлюю" – йому з посвятою. Адже саме тут, на Кременеччині, розташований на межі Волині і Поділля, творчість Юліуша Словацького пропагується з наростанням, будить у небайдужих людей натхнення і вони самі починають творити, стаючи мимоволі свідками втілення його пророчих думок у реальність:

„Доки тече моя Іква рідна,

Сповнена сліз за тими,

Хто мав серце і дух,

Поки в Україні

З піснею Ходить кобзар,

А з Дніпра все ще ніби лине

Гомін смутних духів,

До того часу я маю право

Стояти на могилах і співати..."

(Уривок із поеми „Беньовський“)

У період відродження України об'єднуючий дух Словацького став по-особливому відчутним, що прослідковується і в згаданому виданні. Книга від першої і до останньої сторінки переконує, як високо цінується його земляками таке колись несподіване злиття почуттів стривоженого поета-поляка за долю іншого народу... То ж, вдячність, виражена

у розділах книги: „Поезія“, „Мистецтво“ і „Публіцистика“, і є своєрідним діалогом із Поетом через віки, відповіддю для невгамовних критиків Словацького, що філософія його творчості, переживаючи глибу століть, і надалі залишається зрозумілою кожному наступному поколінню як поляків, так і українців.

Літературно-мистецький альманах вийшов із друку 4 вересня 2007 року, в день народження поета, за два роки до його 200-річного ювілею. Тоді ж, у садибі Словацьких (нині музеї поета) відбулася його презентація, що проходила з участю представників традиційних українсько-польських зустрічей „Діалог двох культур“: літературознавців, директорів і наукових працівників музеїв, поетів і письменників, художників і композиторів, представників інших категорій та влади двох держав. Серед високодостойних був і професор Варшавського університету Станіслав Маковський – один із найвидатніших дослідників життя і творчості Юліуша Словацького. Книга паном Маковським була достойно оцінена і чекала його рецензії. Однак, важка хвороба зупинила творчу діяльність Науковця і через кілька місяців його не стало...

Рецензія на альманах була надрукована і поміщена в пресі членами Національної спілки письменників України із Тернополя Іриною Дем'яною та Богданом Мельничуком. Вони писали: "... Нам давно не щастило ознайомлюватися з книгою, підготовленою і виданою з такою любов'ю... Вона приваблює текстами вдячних земляків – вічному сучасникові, великому кременчанину, поетові світової слави Юліушу Словацькому. ... Зведено ще один (веселковий) міст єднання між українським та польським народами".

Видання було здійснене за сприяння обласної державної адміністрації, обласної ради, Національної спілки письменників Тернопільської області, обласного управління культури, на пожертвування громадян Польщі. Появилось на світ у Тернопільському видавництві „Джура“, під керівництвом Василя Ванчури, видавцем став колектив обласного літературно-меморіального музею Юліуша Словацького. Художнє оформлення і макет здійснив відомий графік із Тернополя, заслужений художник України – Євген Удін, редагування і переклади текстів належать науковцям-музейникам: Оксані Зуб, Олені Гаськевич, Людмилі Охоцькій, Аліні Шульган, редактором-упорядником була Тамара Сеніна.

Майже триста сторінок літературно-мистецького альманаху заповнили твори п'ятидесяти семи авторів із Кременця й Тернополя, в числі яких – сім членів Національної спілки письменників, вісім – Національної спілки журналістів, п'ять – Національної спілки художників, три – Національної спілки композиторів, член Спілки театральних діячів України, десять лауреатів різних премій в галузі літератури, три заслужених діячі

культури Республіки Польща, а також чимало інших земляків Поета – знаних, маловідомих або й зовсім невідомих в Україні та краї.

Чистотою і безпретензійністю віє від кожного із ста тридцяти восьми творів, у жодному з яких немає підробки почуттів. Це, як сказано у передмові книги, „... думки, одягнуті в рими, за якими треба шукати людську душу, спрямовану до іншої душі. Думки, що побудовані на любові. А любов і щирість їх почуттів за цими звичайними рядками геніальний поет, без сумніву, відчув би і оцінив би"... У них – вдячність Словацькому за натхнення, з якого вони щоразу черпають цілющий напій, і наповнюють ним свої серця.

Це ще одне визнання його геніальності і вагоме свідчення того, як історія згладжує несправедливість, а народ, польський чи то український, виправляє помилки щодо нього. І дуже можливо, що з виходом цієї книги пророчі слова Юліуша Словацького: „За мною моє майбутнє! Моя буде за гробом перемога!", „Моя біографія ще буде благородною", досягли нового епігону... Так само, як це уже не раз бувало у культурному житті обох народів, пов'язаному з посмертним життям поета.

Найглибинніші почуття сердець, спрямовані до Словацького у книзі, дають зрозуміти: не даремними були в далекій еміграції його спогади про минуле, пов'язане з Кременцем, його марення майбутнім, серцева туга і, розірваний відстанями голос сонетів, батьківщина і чужина затьмарена долею вигнанця, жага новизни і простір пам'яті, блаженний спокій і грізні бурі природи, любов до усього світу і втеча від нього у... місто свого народження. У той же Кременець, який щоразу (за словами одного з дослідників Словацького Віктора Малахова) „виринав у поетовій уяві з ніжного блакитно-золотого, а ще зі сріблястого серпанку, такого подібного до його „малої батьківщини", куди він щоразу звертався в пошуках підтримки, гармонії і тепла. Тут знаходив далекий притулок у середині світу! Звідси розпочинала свій шлях бентежна муза романтичного майстра – аби сюди ж і повернутися, і спочити тут поміж затишних гір над Іквою".

В одному з листів до матері Юліуш писав: «Часом так напружую мою уяву, що бачу вас, бачу Кременець, килими, що розцвітають під вашими руками – і протягом багатьох годин дня перебуваю з вами. О, кохані мої! Не забувайте за мене, нехай я не перестаю перебувати у вашому родинному колі..." (Женева, 23 серпня 1833 р.).

Вкладаючи у зміст листа думки про рідних, Поет і не здогадувався, що колись із такою ж любов'ю буде прийнятий у родинне коло своїх земляків, які і назовуть його, як нікого

іншого до цих пір не називали, – Великим Кременчанином...

Велично звучить ім'я Словацького у віршованих текстах, представлених в альманасі як поетичними візіями відомих письменників: Галини Гордасевич, Володимира Вихруща, Бориса Демківа, Георгія Петрука-Попика. Сергія Синюка, Івана Потія, так і сердечними одкровеннями літераторів краю: Івана Гарасевича, Ірени Сандецької, Михайла Кузи, Василя Цибульського, Ольги Біркової, Анатолія Янкова, Івана Мінчука, Олександра Смика, Олега Домбровського, Наталі Кучер-Перескокової, Олександра Марченка, Володимира Підгурського, Василя Лісового, Володимира Якимчука, В'ячеслава Майорова, Оксани Простопчук, Любові Ніжник-Бурак, Ірини Котлярської, Людмили Майдіної, Тамари Ткачук, Юрія Климця, Тамари Сеніної. Таке ж пошанування Поета відчутне і в підході до перекладів його листів Маргаритою Гецевич та в перекладах поезій – Галини Гордасевич, Романа Ладики, Івана Гарасевича.

Авторами творів, присвячених Словацькому і поміщених у книзі, є люди різних професій – творча інтелігенція, викладачі, науковці, художники, лікарі, журналісти, службовці, будівельники, робітники, студенти, різних поглядів, рівнів освіти, віросповідань, завдячуючи яким у Кременці утворилося літературне середовище. Їх твори в різні роки демонструвалися на стаціонарних виставках у Кременецькому краєзнавчому музеї, друкувалися в пресі і, згодом, – літературно-мистецькому альманасі „Курінь”, що видавався при заснованому у жовтні 1990-ого року Галицько-Волинському братстві. Редактором був обраний поет Іван Потій, нині член Національної спілки письменників України. Наприкінці лютого 1992 року поезія і проза в авторському виконанні кременчан зазвучали зі сцени. Відтоді творче коло людей Кременця, Тернополя, Рівного щороку збирається у переповнених слухачами залах на так званий „Останній день зими”, де і слово Юліуша Словацького або ж про нього, також лине зі сцени. Незмінним організатором таких літературних зустрічей виступає Ольга Біркова — поет, композитор, бард, за спеціальністю лікар – викладач Кременецького медучилища ім. Арсена Річинського.

Нові штрихи пізнання життєвого і творчого шляху геніального співця Польщі, представляє в альманасі публіцистика кременецьких науковців. Їх ґрунтовні, фахові дослідження заслуговують схвальної оцінки дослідників-професіоналів.

Цікаву розвідку в минуле здійснила в 1975 році Маргарита Гецевич – тоді завідувача літературно-меморіальним відділом Юліуша Словацького Кременецького краєзнавчого музею, заслужений діяч культури Республіки Польщі, стипендіат Фундації „Янінеум”. На початку семидесятих років вона мала щасливу нагоду побувати у десятиденному

відрядженні у Вільнюсі, де протягом десяти днів працювала в рукописному відділі університетської бібліотеки. Таким чином, із Вільно до Кременця було привезено більше сорока листів Словацького (у копіях), написаних до рідних, в яких згадує рідне місто. Нині двадцять п'ять із них у перекладі пані Маргарити чекають появи на світ. Заслугує уваги і її інший науковий матеріал, що вміщає багату й цікаву інформацію про вшанування пам'яті Юліуша Словацького в Кременці у 1909 - 1993 роках.

Хвилюючим є дослідження „Кременець у світі минулого" і Олени Гаськівсвич – пнауковця літературно-меморіального музею Юліуша Словацького, яка в пошуках матеріалів, що стосуються родини Словацьких, працювала у Тернопільському Державному архіві. Скрупульозно переглянуті стоси позовкних від часу метричних книг Кременецької католицької парафії другої половини ХІХ століття привели її до відкриття, котре потім зацікавило відомого уже професора Станіслава Маковського. Пошуки дали інформацію про те, що Саломея Словацька-Бську була хресною матір'ю новонародженому Нарцису Пічману, сину Юзефа Пічмана, в минулому – придворного художника останнього польського короля, а, згодом, викладача рисунку у Кременецькому ліцеї. Це пролило світло на походження двох портретів батьків Юліуша, які приписували іншому художнику, Рустему.

У різні роки проявляв цікавість до польського поета і відомий у краї краєзнавець, науковець Кременецького краєзнавчого музею, лауреат кількох літературних та інших премій, нині член Національної спілки письменників України Гаврило Чернихівський. В альманасі поміщений науково опрацьований ним матеріал про постать Словацького у краєзнавчих працях українських дослідників, в основі сюжетів яких – життя і творчості поета, пов'язане з Кременцем.

Спадщина Словацького уже давно стала предметом вивчення в школах і навчальних закладах Крсменеччини, зокрема – у гуманітарно-педагогічному інституті ім. Тараса Шевченка, де вже кілька років діє кафедра зарубіжної літератури з відділом полоністики. У книзі привертає увагу наукове дослідження „Юліуш Словацький і сучасне літературно-мистецьке середовище міста Кременця" Олега Васишина – кандидата філологічних наук, завідувача кафедрою української мови та літератури гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. За словами самого автора, ця тема стала однією з перших спроб заповнити ту прогалину, яка з деяких причин виникла в умовах радянської дійсності, деформувала різні види суспільної свідомості і спричинила глобальні наслідки у духовній сфері. Науковець прагне з'ясувати проблему неперервності літературних поколінь і, водночас, знайомить читачів із кременчанами, які присвячували свої вірші польському поету в різні роки ХХ і початку ХХІ століть.

Інше дослідження належить Ользі Макаренко – доценту кафедри педагогіки і психології, кандидату педагогічних наук і викладачу цього ж закладу, учасниці чисельних всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій. В основі теми „Дивосвіт Юліуша Словацького“, якою вона зацікавилась, – зіставлення почуттів польського поета, який, перебуваючи серед українського народу, використовував у своїх творах його фольклористику, звичаєву обрядовість, вбирав у себе його колорит, красу, ментальність, усе, що було вираженням його духовних сил.

Окремо в альманасі представлений спогад про подорож у Португалію, дослідження по живих слідах, Тамари Сеніної (нині директора музею Словацького). Саме в цій країні відбулася її зустріч із відомою польською письменницею Марією Данілевич, якій належить створення першої виставки „Словацький – на тлі епохи“ (1939 р.) в його родинному місті. Тут же відбувається знайомство читача із пані Йолантою Поль, науковцем музею літератури ім. А. Міцкевича у Варшаві – головним експозиціонером створення музею Юліуша Словацького у Кременці, який відкрили у 2004 році.

Різноманітність жанрів у книзі, складає барвистий букет, подарований Поету. У ньому і, натхненні духом Словацького, твори кременецьких і тернопільських майстрів пензля, які на сторінках альманаху створюють особливу атмосферу. У їх виконанні – образ Юліуша Словацького – в акварельних, графічних, олійних та інших зображеннях.

В такому ж дусі через усю книгу проходить вдало дібрана графіка Євгена Удіна. А це і окремі міні-замальовки, і широкоформатні полотна-розповіді про життєві і творчі дороги Словацького на фоні „міста його великої туги“ і країн, в яких поету довелося бувати. Багаторічні надбання заслуженого художника України про польського поета давно вже заслуговують окремого видання.

У сюжет книги гармонійно вписуються художні роботи членів кременецького гурту «Гладушик»: Ніла Зварунчика, Богдана Романюка, Валентина Величка, Володимира Стецюка, Олександра Пташкіна, знаних в Україні та Польщі, художників: Ярослава Омеляна, Тамари Удіної, Наталки Собкович, Миколи Пазізіна, Олени Арутюнян, Євгенії Чернявської, Анни Мацеги, а також – Олега Вартабедяна, Михайла Тернового, переважна більшість яких у 1992-1994 роках брала участь у виставці „Кременець – місто Словацького в живописі, графіці і фотографії“, організованій у Кракові, а потім в інших містах Польщі членом Товариства відродження польської культури ім. Ю. Словацького у Кременці Ядвігою Гуславською. Працюючи на основну ідею альманаху, кожна з цих робіт, достойно прсставляє свого автора.

Кілька наступних сторінок книги дають зрозуміти, що увіковічнення постаті Словацького у його "давній вітчизні" не обмежується згаданими видами мистецтва. Його постать щоразу оживає у творах майстрів по дереву, таких, як: Володимир Прохоров, Іван Мердак...

Усвідомлення митцями образу Кременця – це його сприйняття крізь призму уяви самого Словацького. З тими ж самими руїнами старої фортеці на горі Боні, із „заслоною ясних гір удень" і „сапфіром скель уночі", із невеличкою річкою Іквою, яку поет зробив символом рідного краю і власної поезії. Гармонійно вплітаються в розділ книги знімки фотомайстрів Валентини Томчук і Богдана Свіргуна із зображенням Ікви, яка так само, як і колись, сріблиться і несе свої води бистриною у невідоме третє тисячоліття. Знімки, зроблені ними та іншими недипломованими фотографами, не лише підкреслюють значення цієї річки у творчості Словацького, а й підсилюють назву книги – „Там, де Іква сріблиться імлою...", навертаючи читача у край дитинства та юнацьких років самого Юліуша. Це – справжня поезія, побачена очима фотохудожників, яку, можливо, саме в таких ракурсах бачив і він...

Важливе місце у словацькіані кременеччини займають і музичні твори його земляків. Серед таких – Михайло Вериківський (1896-1962), родом із Кременця, професор, видатний український композитор, заслужений діяч мистецтв і артист України, викладач Київської і Харківської державних консерваторій, Київського інституту ім. Лисенка, диригент оперних театрів у цих містах та інше. В різноманітті його музичних жанрів знаходимо від великої монументальної форми опери, кантати до масової пісні і фортепіанної мініатюри. В їх числі – два романси на слова Юліуша Словацького із поезій: „Якщо ти будеш у моїй країні..." та „В альбом Софії Бобровій".

Романтичне й загадкове мереживо образів Поета переплелось в творчій уяві й іншого кременчанина- нашого сучасника-композитора Богдана Климчука, голови Тернопільської обласної організації Національної Ліги українських композиторів, педагога, музично-громадського діяча і мецената... Сприйняття ним творів співвітчизника перейшло у ноти двох „Кременецьких" п'єс для фортепіано: „Бона" (пасакалія) та „Іква" (рондо), в яких мовою особливих звуків передані велич гори і лірика річки – двох контрастних символів, з яких черпав натхнення геній польського поета. Своєрідне переосмислення вище згаданої поезії „Якщо ти будеш у моїй країні..." вилилося в мелодію

– соло для тенора.

На слова цієї ж поезії Словацького у 1990 році була написана музика Іриною Сергієнко у співавторстві з лауреатом Шевченківської премії Леонідом Вишеславським (який переклав текст російською мовою). Тоді Ірині виповнилося дев'ятнадцять років. Після закінчення Кременецького педучилища навчалася у Тернопільському педагогічному університеті.

Розповідь про бурхливий розвиток подій навколо постаті Словацького після його смерті була б далеко неповною, якби не згадати про постановку його драматичних творів на сценах театрів у краї, де він народився. Про це говориться і в передмові книги. Йдеться про акторів із Тернопільщини: Леся Курбаса та Євгена Захарчука, які у складі трупи видатного українського актора і режисера Миколи Садовського зіграли провідні ролі у славнозвісній трагедії „Мазепа” (в перекладі Хрущинського). Це було уперше в Україні, в 1913 році, на сцені Київського театру. Вистава увійшла в історію національного театру, як значне художнє явище, як приклад талановитого освоєння твору зарубіжної драматургії.

У 1969 році на сцені Тернопільського театру ім. Т.Г. Шевченка була поставлена інша драма Словацького – „Балладина”. Режисер Ярослав Геляс і акторський колектив театру: Марія Геляс, Іван Саєнко, Георгій Авраменко, Петро Ластівка, Павло Загребельний, Мирослав Хованець, Олена Коцюлим, Марія Лозовська, Ілля Биков – талановито передали ідею твору – боротьбу добра зі злом. Успіху вистави сприяв і художник Михайло Стецюра, який у декоративному оформленні сцени майстерно відтворив мальовничі кременецькі пейзажі.

Окрім того, у 1984 році на сцені Кременецького театру, у постановці заслуженого діяча культури України Василя Скрип'юка, ставилася художньо-публіцистична драма „Доле моя, Кременеччино” (Тамари Сеніної). Тоді ж, в одному з найбільших епізодів п'єси, завдячуючи грі обдарованих акторів місцевого народного театру: Наталії Татарської і Олега Вартабедяна, ожили і самі герої – Саломея та Юліуш Словацькі...

Так у нестримному потоці художніх образів, барв, звуків поезії й музики, у бурхливому каскаді найкращих слів, спрямованих до польського Поета, сформувалося у його „давній вітчизні” широке коло шанувальників поза його кровною батьківщиною-Польщею. Словацький – поет-романтик, поет глибоких філософських творів, нестримної уяви і

фантазії, знайшов собі тут вірних друзів. Саме тих, які, прагучи проникнути у світ його глибокої душі, хочуть не лише її зрозуміти та проаналізувати, а й по мимо своїх вітчизняних та зарубіжних кумирів повчитися в неї писати справжню поезію. Хоча б ось таку, якою поет, торкаючись кременецької природи, звертався до своєї садинокі матері у вірші „Розлука”. У перекладі українського академіка і дослідника творчості Юліуша Словацького Григорія Вервеса він звучить у прозі: „...Але ти даремно будеш створювати образи, осріблювати їх місяцем, опромінювати зорями: ти не знаєш, що для цього треба звалити небо на землю, покласти його під вікном і назвати блакиттю озера; потім озеро з небом треба ділити навпіл — вдень заслоною ясних гір, а вночі сапфіром скель; ти не знаєш, як волоссям дощу уквітчати верхів'я гір і як їх бачити можна в місяці, окресленими темним сукном...”

То чи ж можливо не почути ці слова, а, зупинившись, не заслухатися, не зрозуміти, чому крізь товщу століть з такою дивовижною силою притягання діє ім'я Юліуша Словацького на людей і край, серед яких виростав і в якому народився? Поета – з незвичайною вогненною уявою, з поезією, сповненою глибоких думок, мелодійності, багатобарвності, доброти і людяності, палких почуттів, які не можуть не єднати народи і не одержувати взамін такого ж багатства людських щедрот...

Переповнення такими ж почуттями і наших душ допомогло створити цю книгу.